

Київський університет імені Тараса Шевченка

На правах рукопису

СКАЛЬСЬКА Дарія Николаївна

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ПІЗНАННЯ В ФІЛОСОФСЬКО-
ЕСТЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ Д. ЛУКАЧА

Спеціальність 09.00.04 - естетика

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ - 1994

00778353 (X)

Дисертація виконана в Київському
Тараса Шевченка на кафедрі естетичної та філософського факультету

Науковий керівник - кандидат філософських наук,
доцент В.І. ПАНЧЕНКО

Офіційні опоненти - доктор філософських наук,
професор В.Г. ТАБАЧКОВСЬКИЙ
кандидат філософських наук,
доцент О.В. ЛЕВИЦЬКИЙ

Провідна установа - Національний університет
"Києво-Могилянська Академія"

Захист відбудеться 24 - листопада 1994р. о 15:00 годині
на засіданні Спеціалізованої Ради Д.088.18.23. при Київському
університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 252001, Київ-1,
вул.Володимирська, 64.

З дисертаційною роботою можна ознайомитись в науковій
бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка
(вул.Володимирська, 58).

Автореферат розісланий 20 - листопада 1994 року.

Вчений секретар
Спеціалізованої Ради
кандидат філософських наук,
доцент

Д. Ю. Кучерюк

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АМ України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Початок ХХ ст. відзначився, з одного боку, всім тим, що очевидно доказувало силу людського розуму, - швидким розвитком науки, культури, демократизації суспільства, прогресу, цивілізації, а з другого - це час найжорстокіших абсурдних війн, зниження цінності людського життя, наростання екологічної катастрофи, що супроводжувалось глибокою кризою самосвідомості епохи. Все це примушувало до принципового перегляду поглядів на можливість людини раціонально влаштувати світ. Філософська атмосфера західного суспільства несла на собі відбиток того, що відбувалося, і, безумовно, було пов'язане з попередніми періодами. Цей зв'язок виявився в тому, що ідеї за-позичувались із старих класичних систем. В залежності від вирішення "вічних" проблем утворювались численні школи та напрями. Класифікація їх виявляє деяку закономірність: на одному полюсі - позитивізм і неокантіанство, на другому - "філософія життя" і неогегельянство.

Марксизм у цій ситуації приховано чи явно виступав начебто суперником і опонентом. Проте як наслідок з'ясується, що всі напрями "нової" філософії дають в тій чи іншій формі своє, часто викривлене тлумачення марксизму. В результаті "нова" філософія шукає підтвердження своїм інтерпретаціям в класичній філософії. Значний налив фундаментальних розробок у вітчизняній філософській літературі торкається класифікації та критичного огляду цих проблем. Вони аналізуються в книгах та статтях В.Ф.Асмуса, А.С.Богомолова, І.В.Бичко, П.П.Гайденко, А.В.Гулиги, І.С.Нарського, Т.І.Ойзермана, В.І.Шинкарука. Ідеяно-філософські, соціально-психологічні, морально-естетичні параметри людського існування на зламі двох сторіч присутні в дослідженнях А.К.Бичко, А.Т.Гордієнко, В.С.Горського, Ю.М.Давидова, Л.Т.Львчук, М.К.Мамардашвілі, Н.Б.Маньковської, Ю.К.Мельвіля, Н.В.Мотрошилової, П.В.Копніна, В.Г.Табачковського, Г.В.Тевзадзе, В.С.Швирьова.

Філософсько-історична ситуація першої половини ХХ ст. дає основу для розуміння ґрунту на якому формувалась і розвивалась філософська еволюція Д.Лукача. Виступаючи з гострою критикою західної цивілізації, Д.Лукач проклав свій шлях, в еволюції якого відбулась драматична історія класичного філософського

надбання. Захищаючи своєю позицією ідеї "аутентичного" марксизму (не викривленого "натуралістичними" та "позитивістськими" впливами) Лукач був ідейно близьким до видатних екзистенціальних мислителів ХХ ст.

Особистість Д. Лукача привабляє досі не тільки критиків, але й серйозних досліджувачів, оскільки вплив його на наступну філософську традицію був достатньо значним і при цьому не завжди усвідомленим. Ті пристрасні дискусії, які ведуться сьогодні навколо праць, поглядів та позицій Лукача, підтверджують актуальність даного дослідження. Доречі, сам діапазон порушуваних у полеміках проблем – філософських, політичних, естетичних, моральних – лише підкреслює вклад Лукача у формування самосвідомості нашої епохи. Плідними можуть бути тільки ті дослідження про спадщину Лукача, які свідчать про намагання не лише зрозуміти й оцінити філософа, але й розвинути його творчість, зробити її показовою та повчальною для поколінь.

Ступінь розроблення проблеми. В сучасних філософських дослідженнях Д. Лукач репрезентований досить неоднозначно. Одні дослідники вважають найбільш важливими та актуальними праці молодого Лукача, інші – коло роздумів, висловлених в його роботі "Історія і класова свідомість". Автори недавно виданої монографії (Бессонов В.Н., Нарский И.С. Дьердь Лукач – М., 1989) вважають основоположним "московський період" життя філософа, його роботи 30-40-х років. За останній час багато хто з науковців першочергового значення надає філософії зрілого Лукача, розвинутій в працях "Своєрідність естетичного" та "Онтологія суспільного буття". Наву увагу привертають роботи, де через розуміння специфіки художнього пізнання формується проблема людини в контексті філософсько-антропологічних ідей ХХ ст. Це добре відомі на сьогоднішній день дослідження М.С.Кагана, А.С.Канарського, П.В.Копніна, В.П.Іванова, Е.В.Ільєнкова, А.М.Ліфшиця, Г.М.Фрідлендера.

Складний процес еволюції мислителя Лукача відбитий як в особистості і творчому житті, так і в історико-філософській літературі про нього. Дослідження раннього періоду творчості Лукача, який завершується працями "Гейдельберзька естетика" (1916-1918) та "Теорія роману" (1920), порівняно мало представлено в спеціальній літературі. Можливо, це стало причиною того, що часті викривлення, непримиренні дискусії призвели до деякої

відрваності раннього надбання від всієї його творчості. Не тільки в нашій країні, але й на батьківщині філософа не представлено принципового та систематизованого матеріалу. Певний виняток становить стаття Уло Тітца "Естетика та історія", що пропонує естетико-філософський аналіз ранньої творчості Дьєрдя Лукача (Tietz U. *Asthetik und Geschichte* // Weimar Beitrage. - 1989. - №4). В ній відображена атмосфера, в якій ідеалістично викривлений марксизм стає своєрідним синтезом в ранній творчості Лукача, викликаний полемічними дискусіями з Г. Зіммеlem, Х. Ріккертом, Е. Ласком, М. Вебером. В ім'я порятунку культури Лукач виносить, як зазначає автор, вирок сучасному суспільству, поставивши в той же час ряд проблем, які дістали своє тлумачення в екзистенціалізмі. Перебуваючи під впливом гегелівської ідеалістичної філософії, Лукач все ж повністю заперечує компроміси, він не мириться з дійсністю. І це проєктує його інтерес до більшовизму, російської революції. Погляди Лукача цього періоду визначаються також як утопічно-месіянські, однак глибоко відмінні від догматичних упереджень лідерів II Інтернаціоналу, про що засвідчує серйозне дисертаційне дослідження М. А. Хевеші ("Філософія практики" двадцятих годов и современность". - М., 1978).

Книга Лукача "Історія і класова свідомість" (1923) викликала хвилю рецензій та відзивів серед друзів і однодумців (М. Реваї, К. Корш, Е. Блох), для яких філософська концепція "Історії ..." уявлялась свідченням відродження в марксизмі гегелівської діалектичної традиції. Відзиви в академічно-наукових колах (З. Марк, В. Зонбарт, Г. Майєр) вбачали своєрідність діалектики Лукача в тому, що вона подана не стільки як пошук методу, скільки як питання про кризу сучасної культури. В подальшому, за частини висловлюваннями в літературі, виявляється, що книга Лукача "довгий час була біблією того, що можна назвати "західним" марксизмом" (Merclau - Ponty M. *Die Aberituecr der Dialectik*, Frankfurt/Main, 1974, s. 11). В основному, в зарубіжній філософській літературі аналізується саме трактування проблеми відчуження (Д. Коллеті, Д. Русконі, Д. Вакка, Т. Перліні), а заслугою Лукача вважається "гегелівське оновлення марксизму" (О. Негт). Проте ортодоксальні марксистські критики різко засудили позиції Д. Лукача. На боці його опонентів виступили радянські філософи А. Леборін, Г. Баммель і Я. Стен, угорські

комуністи Б. Кун і Л. Рудаш, діяч КПН Г. Дункер.

Насправді, відбувався природний еволюційний процес, як справедливо зауважують сучасні марксологи М. Н. Грецький, Перрі Андерсон. Ізоляція частини теоретиків марксизму (А. Гранші, В. Беньямін, М. Хоркхаймер та ін.) від організованої соціалістичної політики зумовила зміщення їх дослідницького інтересу з основних тем класичного марксизму, заданих працями Маркса і Леніна, в бік філософії, теорії культури та естетики, що породило альтернативну ленінізмові форму "академічного" західного марксизму". Біля витоків цього явища були К. Корш, Б. Фогараші, Я. Ревалі і, звичайно, сам Д. Лукач.

В еволюції поглядів Лукача все коло проблем художнього пізнання завжди займало місце ніби органічно належне до самої методології досягнення дійсності. Перші спроби оцінки саме естетичної системи Лукача належать французькому авторові А. Аврону, польській дослідниці А. Бродській, шведському марксистові А. Юнда-лю.

У вітчизняній науці найчастіше зустрічаються різнопланові публікації про той період, коли Лукач жив та працював у Москві (30-45-ті рр.). Це найчастіше матеріали дискусій, літературних оглядів, окремі спогади та виступи сучасників. Однак, узагальненого огляду естетичних пошуків філософа немає, він ніби затіняється спостереженнями над громадською та політичною участю Лукача (М. Б. Мітін, І. С. Нарський, Е. Я. Баталов).

В біографії мислителя були періоди, які сприймалися та оцінювалися в соціалістичній Угорщині і Радянському Союзі односторонньо вороже й упереджено (Тези ВЗРП "Проти ревізійнізму в мистецтві та мистецтвознавстві" (1959), "За ленінську партійність філософії" (1960) та ін.). В цих матеріалах Д. Лукача відверто називають "адептом ревізійнізму". Певну роль відігравав той факт, що засновники загребського журналу "Праксис" в 60-х роках оголосили Лукача своїм духовним вчителем та наставником, хоча сам Лукач категорично заперечував це.

Маловідомі сторони життя Лукача-літератора, публіциста, критика авангардизму, поборника реалістичного мистецтва за останнє десятиліття з піднесенням описують в критичних оглядах зарубіжні автори А. Атанасов, Г. К. Лемон, Х.-Ю. Штачак, Т. Сабо, Д. Золтаї. Грунтовніші дослідження Лукача як фундатора "нової естетики" присвячені працям "зрілого", або, як часто

зустрічається в пресі, "пізнього" Лукача, які позначені особливою вагомістю, майстерністю, ідейною ясністю, своєрідним синтезом філософсько-естетичного досвіду. Мова йде про монографічне дослідження Бели Кіраліфайв (Királyfalve, Bela. The Aesthetics of Gyorgy Lukacs. Princeton: London, cop. 1975) та дослідження Роя Паскаля (концепція тотальності), Стенлі Мітчела (про поняття "прекрасного" у Лукача), Яноша Келемана (проблеми науки в лукачівській естетиці), Жан-Гі Майнера (аналіз форми, структури, системи в ранній творчості Лукача), представленими в колективній праці (George Lukacs and his world: A reassessment/ Ed. by Joos. E - N.Y. etc.: Lang. 1987.)

Висвітлення фундаментального і досить популярного на Заході останнього за масштабністю опусу Лукача "Онтологія суспільного буття" знаходимо у Міклоша Алмаші та Пауля Брауні. Обидва автори приходять до думки, що Лукач надіявся і вірив у ренесанс марксизму. Зацікавленість викликають матеріали, зібрані в дні святкування ювілею Д. Лукача, відзначеного цим рядом міжнародних дискусій, великою кількістю публікацій та виставок, а також заходів у соціалістичних країнах і культурних центрах інших країн (Дьердь Ацел. Прожитая история. (Об опыте проведения юбилейного года Дьердя Лукача.) Валоуаг. 1986. №9.).

Слід підкреслити, що відзиви про Д. Лукача в науковому просторі країн СНД та Угорщини стосуються в основному його становлення як марксиста. В цьому плані досить багато напружували такі значні дослідники сучасної філософської та естетичної думки, як К.М. Долгов; М.А. Ліфшиць, І.С. Нарський, І.Т. Ойзерман, Я. Сігеті, А.А. Фарбштейн, М.А. Хевеші, І. Херман, А. Шорбан; з'являються нові дослідження (С.П. Поцелуєв, Л. Сіклаі). Справа ускладнюється тим, що досі немає повної бібліографії творів Д. Лукача, не написана його об'єктивна інтелектуальна біографія.

Мета і завдання дисертаційного дослідження: виявити закономірності еволюції філософсько-естетичної концепції Д. Лукача, спираючись на аналіз проблем художнього пізнання в контексті філософсько-світоглядних пошуків ХХ ст.

Реалізація поставленої мети викликала необхідність вирішення наступних основних завдань:

- проаналізувати своєрідність духовних та світоглядних рухів епохи поч. ХХ ст., в якій формувався Лукач-філософ і естетик;

- реконструювати основні етапи філософсько-естетичної еволюції мислителя, враховуючи складність та суперечливість філософської ситуації, а також стан дослідження проблеми;

- обґрунтувати причини, що привели філософа в роки "пошуку та становлення" до утопічних ідей романтичного антикапіталізму;

- визначити основні фактори еволюції Д.Лукача від ідеалізму до марксизму в створенні системи матеріалістичної естетики;

- виявити тенденції розвитку деяких ідей Д.Лукача в сучасній матеріалістичній філософії та естетиці, зокрема своєрідність естетичного як специфічно чуттєвого відображення.

Теоретико-методологічною основою дисертації є загальні принципи наукового пізнання - об'єктивність, єдність історичного та логічного в застосуванні до еволюції філософської позиції Д.Лукача. Розуміння еволюції філософської концепції Д.Лукача виявляється можливим лише з урахуванням еволюції самого розуміння тих філософських процесів, які склалися наприкінці ХХ ст. Автор дисертації зважив суперечливість соціально-політичної та ідеологічної ситуації досліджуваного періоду, намагався дистанціюватися від однозначних методологічних засад оцінки філософсько-естетичної концепції Д.Лукача.

Наукова новизна дисертаційного дослідження. На основі можливого на сьогоднішній день урахування всіх відомих праць та творчої біографії Д.Лукача, вперше в Україні зроблена спроба визначити та проаналізувати основні етапи творчої еволюції філософа як естетика, залучивши практично недосліджений ранній період філософсько-естетичної спадщини.

Основні ідеї та висновки, що становлять наукову новизну, полягають в наступному:

- показано, що криза буржуазної культури ХІХ-ХХ ст. обумовила відхід від універсально-гносеологічних настанов класичного раціоналізму та переорієнтацію на широку проблематику - філософію культури та антропологію;

- обґрунтовано, що у формуванні Д.Лукача як мислителя визначальним є загальний поворот суспільної думки до утопічного та романтичного антикапіталізму, де основний інтерес зосереджувався на формі життя (естетичній антропології) як сфері творчості, що викликало підвищений інтерес мислителя до естетичної проблематики ("Душа і форми" (1910), "Гейдельберзька естетика" (1916-1918), "Теорія роману" (1920);

- проаналізовано перехід від абстрактного заперечення буржуазної культури до пошуку форм її практичного подолання, який привів Лукача у 20-ті рр. до знайомства з творчістю К.Маркса, з одного боку, та критики практики ІІ Інтернаціоналу з іншого, що знайшло відображення в роботі "Історія та класова свідомість" (1923), котра залишаючись на довгі роки "духовною субстанцією" екзистенціалізму та загалом західного марксизму, символізувала перехід Лукача на позиції марксизму;

- визначено обставини включення Д.Лукача в європейський комуністичний рух, що привели філософа в 30-ті роки в Радянський Союз. Оцінюючи творчий внесок цього періоду, вважаємо що: по-перше, Д.Лукач продовжив роботу над спадщиною марксизму, приділяючи особливу увагу розвитку поглядів Маркса на мистецтво; по-друге, цей період характеризується подальшою еволюцією філософсько-естетичних поглядів Д.Лукача, що знайшло вираз у поверненні до класичного філософського надбання та спробах його відродження для вирішення нових філософських та світоглядних проблем, зокрема "теорії реалізму" й критики з цих позицій ірраціоналізму та модернізму в мистецтві ("Літературні теорії ХІХ ст. і марксизм" (1937), докторська дисертація "Молодий Гегель" (1938), "До історії реалізму" (1939), "Боротьба гуманізму і варварства" (1943);

- узагальнено наукову діяльність Д.Лукача в 50-60-ті роки, що дає можливість зробити висновок про створення Д.Лукачем цілісної естетичної концепції, методологічними засадами якої виступає марксистська теорія естетичного як специфічно людської чуттєвості та матеріалістична теорія відображення. Саме на цій основі Лукач розробляє логіку діалектичного процесу художнього пізнання ("Своєрідність естетичного" (1963);

- доведено необхідність вивчення творчості Д.Лукача, що сприяє установленню співзвучності його ідей з ідеями наших сучасників. Так розроблену ним проблему специфіки естетичного відображення можна співвіднести з характером розробки проблем творчої інтуїції, фантазії як механізму художнього пізнання в працях В.П.Іванова, Е.В.Ільєнкова, А.С.Канарського. Теорія естетичного як специфічно чуттєвого Д.Лукача плідна для розуміння самого тенеzisу історії і логіки розвитку естетичного пізнання та діяльності з виходом на марксистську антропологію.

Практичне значення дисертації: полягає в тому, що її

основні висновки та положення можуть бути використані при подальшій розробці актуальних проблем сучасної історії і теорії філософії та естетики; матеріал дисертації становить основу для написання та читання нормативних курсів, спецкурсів, факультативів з проблем зарубіжної філософії, етики та естетики, історії і теорії культури.

Апробація дослідження. Основні ідеї та результати дисертації повідомлялись на науково-теоретичних, практичних конференціях, семінарах, філософських читаннях: "Особистість. Гуманізм. Культура." (Переяслав-Хмельницький, 1991р.), "Економіка України та зарубіжний досвід". (Івано-Франківськ, 1992р.), "Гуманізм-мораль-культура." (Дрогобич, 1992р.), "Філософія. Культура. Цивілізація." (Львів, 1993р.), "Творчість, культура, гуманізм." (Київ, 1993р.), "Талановита особистість: сім'я, школа, держава." (Київ, 1994р.). Дисертація обговорювалась на засіданнях кафедри етики, естетики та культурології філософського факультету Київського університету ім.Тараса Шевченка.

Структура дисертації визначалась логікою викладу та розвитком теми і складається з вступу, двох розділів (шести параграфів), висновку і списку літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ.

У вступі обґрунтовується актуальність проблеми дослідження, характеризується ступінь її наукового опрацювання, визначаються мета та завдання, вказується теоретико-методологічна основа роботи, формулюється її новизна, науково-практична значимість отриманих результатів та обумовлюється її структура.

У першому розділі - "Становлення філософсько-естетичних поглядів Д.Лукача в контексті філософії першої половини ХХ століття" - розкривається ідейно-теоретична та філософська атмосфера, яка була характерна для двох перших десятиліть ХХ століття, а також основні тенденції еволюції концепції художнього пізнання в творчій спадщині Д.Лукача.

В ці - "Традиція та новаторство в європейській філософській думці початку ХХ століття" розглядаються основні напрямки та школи зарубіжної філософії тих років та тлумачення марксизму, який в них містився. Метою висвітлення цього матеріалу є не стільки характеристика цих напрямків, у вся іх

складності та багатоманітності, скільки виявлення тих кардинальних питань, які дають розуміння змісту "нової" філософії, її проблем та місця в ній самого марксизму. В непростому сплетенні полемічно загострених напрямків екзистенціалізму, неопозитивізму, феноменології, психоаналізу, об'єднаних в понятті "сучасна західна філософія", теорія марксизму отримує своєрідне тлумачення.

Позитивізм, спираючись переважно на природничі основи, відмовився від можливості досліджувати соціальні закони суспільства, ігноруючи активну роль свідомості. Марксизм подався то як соціал-дарвінізм, то як економічний детермінізм. Багато в чому подібні позиції в теоріях неокантіанців, де також конструється своє розуміння суспільних процесів, етичних норм. Навіть явні відмінності Марбурзької школи (Г.Коген, П.Наторп, Е.Кассірер) і Баденської (В.Вільдельбанд, Г.Ріккерт, Е.Ласк) у всьому специфічному розумінні гегелівської філософії і постановці багатьох проблем не відмежували їх від зв'язку з марксизмом. Спробі позитивізму і неокантіанства відмовитись від ірраціонального світогляду протистояли напрями, що намагались охопити перш за все духовну сферу форм життєдіяльності. "Філософія життя" на ірраціоналістичній, суб'єктивістській основі розглядала все існуюче як форму прояву інтуїтивно об'ягнутаго життя. Цей могутній напрям також полемізує з марксизмом, відновляючись від визнання закономірностей історичного процесу. Рух культури, як мислив її один з фундаторів "філософії життя" В.Дильтей, являє собою хаотичний ірраціоналістичний потік, тому критику теоретичного розуму слід доповнити, вважає він, критикою розуму історичного. Ці ідеї розвиває Г.Зіммель, констатуєчи сутність історії у відкиданні старих форм і створенні нових, знімаючи таким чином конфлікт сучасної культури. Досить близьким до цих позицій виявився у своїй соціології М.Вебер. Використовуючи ряд категорій Маркса, як і Зіммель, Вебер представляє їх у вигляді абстрактних конструкцій, спекулятивних категорій.

Неогегельянство порушило тему людства з новою силою, захидаючи його від трагічної підпорядкованості речовим відносинам (К.Ясперс, М.Хайдеггер, С.К'єркегор). Марксистська філософія оцінювалась теоретиками цього напрямку як різновид гегельянства, тому часто зустрічається намагання розчинити філософію

Маркса в гегелівській. У всякому випадку, всі новоутворення західноєвропейської філософії віднайшовши себе, в деякому розумінні орієнтувались на класику.

В 2 "Молодий Д. Лукач в пошуках шляхів подолання "відчуження" аналізуються еволюційні процеси особистого та творчого життя в контексті специфіки епохи в перехідний період від класичної духовної формації до сучасної, що базувалась на "взаємовиясненні", "взаємовиявленні" світоглядів і способів філософствування. З класичної філософії самосвідомості та рефлексії проходить трансформація в етико-психологічний варіант самосвідомості та психоаналітико-екзистенціалістські моделі, що власне й привело до багатоманітності впливу на формування мислителя Лукача. Це зумовило необхідність конструктивно-критичного підходу до ранньої естетичної творчості Лукача, яка ігнорувалась та замовчувалась довгі роки.

Період "становлення та пошуку" (1906-1920 рр.) в житті Лукача дві ключі для правильного розуміння всієї творчості філософа. Перебуваючи під впливом доктрин Канта, і це природньо, він все ж знаходить специфічний екзистенціально-онтологічний поворот в подачі класичних тлумачень ("Гейдельберзька філософія мистецтва" (1912-1914 рр.), "Гейдельберзька естетика (1916-1918 рр.). Інтерес Лукача притягують такі явища в Росії, як містико-релігійні пошуки В.С.Соловйова, його настанова на подолання "європейського" індивідуалізму. Визначаючи кризовий стан капіталістичного суспільства початку ХХ ст. як суспільства "абсолютної гріховності", Лукача приваблює моральна глибина проблем творчості Н.Ф.Достоевського ("Записки Достоевського (1914-1915 рр.).

Можливість встановити порушену гармонію між свідомістю та дійсністю Лукач знаходить в літературній формі роману ("Теорія роману" (1920 р.). Вибравши репрезентативною формою саме роман, Лукач вважає спорідненим його з духом часу, симфолізуючим прогалини, що виникли між внутрішнім та зовнішнім, суб'єктивним та об'єктивним, якби між "я" та світом. В пошуку соціально-економічних основ свого світогляду Лукача притягує тлумачення історії як переплетіння економічних і духовних сил, можливість цілісного розуміння світу капіталізму з всіма формами його відчуження.

Філософське осмислення складних проблем свого часу,

пов'язаних з теоретичними та організаційними проблемами революційного руху Лукач викладає в своєму збірнику статей під назвою "Історія та класова свідомість", виданому німецькою мовою в 1923 році в Берліні. Слід зауважити, що цю книгу можна віднести до періоду ранньої творчості, поскільки філософсько-світоглядний характер її виходив далеко за межі конкретної політичної практики самого автора. Вихідна позиція в ній Лукача така: сучасний капіталізм - це глобальне зло, а все що інтегрується цим суспільством неприйнятно. Він заперечує доцільність участі в парламенті, в профсоюзах, не довіряє соціал-демократії. На противагу антидіалектичній позиції теоретиків II Інтернаціоналу, Лукач знаходить коріння опортунізму в ігноруванні тенденцій розвитку, в опредмечуванні буржуазної свідомості, він віддає перевагу марксистській діалектиці, пошуку революційного методу.

Цікаво, що Лукач неодноразово повертається до оцінки своєї книги "Історія та класова свідомість" (1933р., 1934р., 1968 р.). В цілому дає негативну оцінку своїм пошукам, зокрема ототожненню відчуження з опредмечуванням, критикуючи цілий ряд своїх попередніх позицій. Роздуми Лукача над світоглядними і в цьому розумінні онтологічними питаннями мінялись під впливом подій європейського політичного життя та направленості творчих інтересів самого мислителя.

§3 - "Відродження філософської традиції. Творчість Л. Лукача в 30-50-ті роки" присвячується періоду його перебування в Москві, на який фактично падає розквіт творчості філософа, ним розробляються проблеми історії та теорії реалізму в мистецтві. Порівнюючи його праці цих років з ранньоестетичними пошуками концепції художнього пізнання, слід зауважити їх більшу опору та зв'язок з марксистським розумінням мистецтва, з соціально-соціологічною історією суспільства.

Звичайно, концепцію Лукача неможливо з'ясувати об'єктивно без врахування специфіки ідеологічної боротьби в 30-50-ті роки, без конкретно-історичного пояснення її мотивів. Однак, завжди головним в полеміці, яку Лукач провадив з противниками реалізму взагалі, а найчастіше в мистецтві, були присутні відстоювання прогресивного мистецтва, захист гуманістичних принципів, відкидання модерністичної зневіри в людину. В 40-50-ті роки концепція Лукача почала відігравати велику роль в утвердженні традицій в мистецтві глибокореалістичних, сприяла засвоєнню

класичного надбання, підняла авторитет реалістичного мистецтва, зокрема критичного реалізму. Праці Д. Лукача відзначалися філософською фундаментальністю, тонким розумінням природи естетичної діяльності, логічністю та систематизованим підходом до явищ, що піддавались аналізу, а це породжувало такі необхідні в ті роки позитивні критерії. Однак, були й слабкі місця в оцінках Лукача. Так, в період дискусій про експресіонізм, Лукач орієнтувався на "абсолютні" естетичні норми, бачив у мистецтві головним чином процес створення "тотальної форми", розцінюючи експресіонізм як занепад, як розпад форми, як відхід від рівня, досягнутого класичним мистецтвом XIX ст. Творчий метод експресіонізму Лукач розглядав як естетичний аналог філософського ірраціоналізму, не враховуючи ту обставину, що в певних умовах навіть абстрактний протест проти війни та насильства може принести користь прогресу.

Виявляючи причини та обставини, що привели до складності та суперечливості творчого руху Лукача в контексті його еволюції, реконструйовано такі основні етапи: 20-ті рр. - як реакція на догматичні прояви II Інтернаціоналу, внутрішня переконаність в необхідності порятунку суспільства і культури від "тотального відчуження" приводять філософа до написання книги "Історія та класова свідомість" (1923), що залишилась на довгі роки теоретичним джерелом екзистенціалізму та "західного" марксизму; 30-40- рр. - Лукач досконало оволодіває гегелівським методом інтерпретації діяльності, пише монографію і захищає докторську дисертацію "Молодий Гегель" (Москва, Інститут філософії АН СРСР, 1936 р.); розробляє основоположні дефініції теорії художнього методу (Літературні теорії XIX ст. і марксизм (1937), "До історії реалізму" (1939); виступає проти всіх форм насильства ("Боротьба гуманізму і варварства" (1943); 50-ті р. - як найбільш складні, "випробувальні" в долі вченого, зарахування його до прибічників ревізіонізму, звинувачення в неприйнятті ленінських принципів побудови соціалістичної культури, вимушена еміграція.

У другому розділі - "Своєрідність естетичного" - досвід побудови матеріалістичної естетики представлено методологічні засади естетичної гносеології Д. Лукача; застосовуючи категоріальний зміст філософського поняття "особливого", передається механізми специфіки художнього пізнання; розкрито перспективи та

реалії естетичної концепції Д. Лукача.

В VI - "Методологічні основи естетичної гносеології Д. Лукача" мова йде про методологію філософа, що найбільш чітко проявляється в "пізніх працях", які є своєрідним вираженням естетичного синтезу всіх ідей вченого, а сам Лукач виступає як мислитель посткласичної філософії з її загостреними глобальними антропологічними ідеями. Досягнувши до 1962 р. солідного віку, Лукач написав "Своєрідність естетичного" та зібрав воедино свої думки в "Онтології суспільного буття". Дійсно, в соціальній "Онтології..." Лукач намагається підсумувати всю свою складну теоретичну еволюцію, розкрити найважливіші теоретичні ідеї сучасної етики та естетики. Поленізуючи з онтологічними напрямками буржуазної філософії ХХ ст., філософ намагається подолати чисто гносеологічну установку багатьох сучасних досліджень марксистських філософів - він вирішує проблематику основного питання філософії. Перша сторона основного питання філософії вирішилась Лукачем по відношенню до соціальної дійсності, саме в "Онтології суспільного буття"; друга сторона з її взаємообумовленістю суб'єкта і об'єкта докладно досліджується в "Естетиці" як проблема теорії відображення.

В своїй творчій еволюції Лукач продовжує вирішувати всі питання онтологічно-пізнавального характеру в контексті гегелівського підходу до багатьох проблем. Однак тепер Лукач відходить від першої панлогічної онтології Гегеля, де панує фаталізм, і вибирає другу, діяльно-практичну, здатну до активного цілепокладання та змін. Для самої Угорщини, пізні роботи Лукача стали виходом з наукового провінціалізму та проривом до "світової естетики", кроком до "світового поняття".

Важливо підкреслити, що монографічні дослідження "Своєрідність естетичного" насичено такими проблемами як: форма і зміст, світогляд і формотворення, творча діяльність та її сприйняття, генезис та нерівномірність розвитку мистецтва, критика вульгарно-методологічного підходу до функцій і самого феномену мистецтва. Власне тому, так багато матеріалу, на перший погляд далекого від естетики залучено в "Своєрідність естетичного" - це факти з етнографії, дані антропології та фізіології людських органів відчуття, емоцій, мислення, громадянської історії і соціальної психології, релігієзнавства та історії культури, науки, філософії, етики і т.д. Лукач давно задумав

книгу по теорії марксистської етики через альянс з естетикою в контексті соціальної онтології. Художнє пізнання поєднується Лукачем з ціннісними характеристиками.

В 92 - "Категорія особливого" - як характеристика специфіки художнього пізнання" ми знаходимо у Лукача генетичний аналіз основних типів відображення, який закладений в фундамент самої загальноестетичної концепції. Порівнюючи науку та мистецтво, Лукач підводить нас до розуміння естетичного як особливого, в якому діалектично поєднуються абстрактне і конкретне. Розробляючи категоріальний апарат теоретичної естетики, Лукач спирається на класиків філософії, починаючи з Арістотеля і закінчуючи Гегелем, однак не знаходить у них чіткого визначення сутності та ролі особливого як естетичної категорії. А саме в її семантиці криється невловима своєрідність естетичного, неповторна оригінальність, тайна творчості.

Важливо підкреслити, що філософське визначення специфіки естетичного пізнання Лукач передає через категорію особливого, в якій він знаходить однозначність поняттєвого визначення специфіки художнього пізнання. Особливе знає крайності одиничного та загального, індивідуального й суспільного. Художнє "особливе" - це ніби "організуюча серединна точка", де типове виступає в оболонці індивідуально-конкретного. Це - вічний процес ліквідації з більш підкресленим моментом збереження. Специфіка естетичної сфери полягає в тому, стверджує Лукач, що особливе не просто виявляється між загальним та одиничним - як їх опосередкування, - а й утворює "організуюче середовище, середину...". Власне тут витвір мистецтва як естетичне формування шляхом відображення здійснює зняття граничних точок. Це може бути єдність внутрішнього й зовнішнього станів душі, особистості та її долі у світі, людини та всього людства. Оскільки категорія особливого, за Лукачем, концентровано відтворює художнє життя суспільства, історичний художній досвід людства, а також світ мистецтва в цілому, вона тим самим визначає гуманістичну спрямованість і характер естетичного. Через категорію особливого можна нагадати визначити естетичне як певну субстанційність творчого процесу.

93 - "Перспективи та реалії естетичної концепції Д. Лукача" - вміщує матеріал про те, що діалектика естетичного як теорія чуттєвого пізнання викликає необхідність побудови засад су-

часної теорії розвитку естетичного явище й тим самим звертається до проблематики успішних розробок Д. Лукача. Ним вперше вводиться поняття сигнальної системи І на основі матеріалістичного вчення І.П.Павлова про рефлекси – для виявлення специфіки естетичного відображення. Саме на базі сигнальної системи І, яка розкривається як моментальна орієнтація в складних суб'єктно-об'єктних відносинах шляхом уяви та є співзвучна поняттям творчої інтуїції, фантазії як механізму художнього пізнання, відомі з розробок А.С.Канарського, Е.В.Ільєнкова, В.П.Іванова, можна зробити висновок про плідність ідей естетичної концепції угорського філософа. Теорія естетичного як специфічно чуттєвого Д. Лукача перспективна для усвідомлення самого генезису історії і логіки розвитку естетичного пізнання та діяльності з виходом на марксистську антропологію.

Необхідність включення теорії особливого в контекст сучасної марксистської естетики отримала імпульс у самій ідеї про наявність специфіки художнього пізнання. Витоки її ведуть до постановки власне людських проблем. Адже естетика є наукою про чуттєве, що дорівнює способів суспільного ствердження людини у всьому багатстві її потреб.

Слід підсумувати, що еволюція концепції художнього пізнання в філософсько-естетичній спадщині Д. Лукача аналогічна еволюційним процесам категоріального обґрунтування сучасної естетичної теорії пізнання і приводить до пошуку такої логіки викладу, яка б водночас була глибоким філософським узагальненням на рівні методу матеріалістичної діалектики. Своєрідність цього аспекту сучасної гносеології становитиме основу для вирішення будь-якої естетичної проблематики.

На завершення підбиваються підсумки дослідження, визначається актуальність основних положень і висновків роботи.

Тема дисертації знайшла своє відображення в таких публікаціях автора:

1. Категорія "особливого" в естетичній концепції Д. Лукача//Етика, естетика і теорія культури. Міжвідомчий наук. зб. - Київ, 1992. - Вип.37. - С.92-97.
2. Філософські проблеми "Онтології" пізнього Д. Лукача// Вісник Київського університету. Серія: філософія, політологія, соціологія, психологія. -1993.
3. Нравственный идеал в эстетической концепции Д. Лукача//Тези доп. міжнар. наук.-практ.конф. "Особистість. Гуманізм.

Культура." - Переяслав-Хмельницький, 1991. - С.106-107.

4. К построению социальной онтологии Д. Лукача // Тези доп. регіональної наук.-практ. конф. "Економіка України та зарубіжний досвід." - Івано-Франківськ, 1992. - С.84-85.

5. Естетика Д. Лукача про самосвідомість людства // Тези доп. Людинознавчих філософських читань "Гуманізм-мораль-культура". - Дрогобич, 1992. - С.194-195.

6. Дьєрдь Лукач - творець естетики гуманізму // тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. "Творчість. Культура. Гуманізм". - Київ: КІП, 1993. - С.196-197.

7. Проблема людини: творчий аспект в філософії Д. Лукача // Тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. "Талановита особистість: сім'я, школа, держава". - Київ: 1994. - С.90-91.

АНОТАЦІЯ

Skalska D.N. "The evolution of artistic cognition conception in the Lukach's phylosophic and aesthetic legacy".

Dissertation (manuscript) on the scientific degree of the candidate of phylosophy on the speciality 09.00.04 - aesthetics, Kyiv Taras Shevchenko University, Kyiv, 1994.

The dissertation includes theoretical studies of evolution of the Lukach's phylosophic aesthetic conception. The main idea of the Lukach's phylosophic investigations was grounding of artistic cognition conception in the context of art development peculiarity in the XX-th century. The Lukach's aesthetic conception is notable for attempt of classical aesthetic legacy and modern art forms synthesis.

Скальская Д.Н. "Эволюция концепции художественного познания в философско-эстетическом наследии Д. Лукача".

Диссертация (рукопись) на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.04 - эстетика, Киевский университет им.Тараса Шевченко, Киев, 1994г.

Диссертация содержит теоретические исследования эволюции философско-эстетической концепции Д. Лукача. Ведущей идеей философских исканий Лукача было обоснование специфики художественного познания в контексте своеобразия развития искусства в XXв. Эстетическая концепция Лукача отличается попыткой синтеза классического эстетического наследия и современных форм искусства.

Ключові слова: "філософія XX ст.", "західний марксизм", художнє пізнання, естетичне, категорія "особливого".

15-000

AB 31.122

AB 31.122